

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№9

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 192 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-sentyabrda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Luis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golischeva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayeich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Postdan xaridgacha: influenser va ilg'or veb-ilova (PWA – progressive web app)ning chakana sotuvga real ta'siri	14
Abdulaziz Madjidov	
Ta'lim xizmatlari bozori samaradorligini oshirishda ta'lim klasterlarining roli	22
Imamova Nilufar Asamutdinovna	
Korxona raqobatbardoshligini oshirishda marketingning tovar strategiyasidan foydalanish holati.....	29
Xidirov Sherzod Olimovich	
O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni institutsionallashtirish: NFIS, Finlit.uz va ta'lim islohotlari	34
Irgashev Anvar Farxodovich	
Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash tasnifi	39
Umarov Bexzod Batirovich	
Qishloq xo'jaligida innovatsion marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	43
Sheraliyev Axror Sodiqovich	
O'zbekiston Respublikasida moliyaviy bank xizmatlarini rivojlantirishning tendensiyalari, undan samarali foydalanish imkoniyatlari va konseptual jihatlarini	48
Roziqov Behzod Bahrom o'g'li	
Metallurgiya korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish chet el tajribasi	54
Abdullayeva Matluba Nematovna	
Исследование связи между восприятием изменения климата и внедрением устойчивых методов ведения сельского хозяйства в Узбекистане	59
Светлана Ражабова, Бахром Миркасимов	
Surxondaryo viloyati qishloq xo'jalik tarmog'ini barqaror rivojlantirishni iqtisodiy-ekologik modellari	68
Abdug'aniyev Otabek Allajonovich, Xo'jamqulov Bekzod Turdaliyevich	
Milliy iqtisodiyotda real sektor salmog'i va uning o'zgarish tendensiyalari	75
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi	
Qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish uslubiyoti: xususiyatlari, vazifalari va muammolari	89
Xaitov Shuxrat Sharipboyevich	
Kognitiv yondashuv asosida tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari grammatik va diskursiv kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy modeli va pedagogik texnologiyasi.....	94
Dadadjanova Feruza Muhammadyusupovna	
Transport tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiy o'sishining asosi sifatida	98
Narziyev Umidjon Baxrillayevich	
Loyiha risklarini aniqlashda zamonaviy usullar va ularning samaradorligi.....	105
Marufhanov Davron Xasanovich	
Современные методы управления на железнодорожном транспорте в процессе трансформации системы.....	109
Кушакова Мамура Наримановна	
Финансовые механизмы и модели менеджмента в развитии устойчивой экономики транспортных компаний	115
Шарапова Гулчехра Рустамовна	
Kasbiy ta'limda o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish va baholashning innovatsion yondashuvlari	120
Maxkamova Zuhra Tursunpulotovna	
Audit ishi sifati darajasini oshirish yo'nalishlari.....	124
Qushmatov Otaxon Qurbonaliyevich	

Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy asoslari.....	131
Yuldashev Baxtiyor Gayradjonovich	
Ko'chmas mulk qiymatini baholash va uning ekonometrik tahlili	135
Jaloliddinova Mohira Alisher qizi	
Современные тенденции и вызовы бюджетно-макрэкономической политики в Узбекистане	142
Хазраткулова Лола Нармуминовна	
Intellectual mulkda iqtisodiy mohiyat, mazmun hamda huquqiy jihat uyg'unligi	148
N.D.Maxmudova	
Axborot texnologiyalari asosida ta'limda loyiha boshqaruvida sun'iy intellekt va mashinali o'qitish imkoniyatlari	152
Xodjiyeva Durdona Abdurasolovna	
Концепция "Зеленого учета" и его значение для экономического развития.....	157
Умарова Зулайхо Турсуновна	
Iqtisodiyotning asosiy tarmoq va sohalariga kiritilgan investitsiyalarning joriy holati tahlili	166
Ismailova Kutlibeka Ulug'bek qizi	
O'zbekistonda yoshlar tashkiloti faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari va rivojlanish bosqichlari	172
Usmonov Adxamjon A'zamjonovich	
O'zbekiston Respublikasi maxsus iqtisodiy zonalar investitsion holatini hududlar kesimida tahlili.....	178
Anvarxonov Abdulatifxon Jamshidxon o'g'li	
Kichik biznes va o'rta biznesni rivojlantirish orqali aholi farovonligini ta'minlash.....	184
Ahmedov Oybek Turgunpulatovich, Nurqulov Nurbek Sirojiddin o'g'li	
Fiskal siyosat instrumentlari orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va legallashtirish metodologiyasi.....	189
Ergasheva Malikaxon Avazxon qizi	

FISKAL SIYOSAT INSTRUMENTLARI ORQALI YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH VA LEGALLASHTIRISH METODOLOGIYASI

Ergasheva Malikaxon Avazxon qizi

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD).,
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashirin iqtisodiyotni fiskal instrumentlar orqali legallashtirishning metodologik asoslari tadqiq etilib, soliq siyosatini optimallashtirish, budjet shaffofligini ta'minlash, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va institutsional islohotlarni chuqurlashtirishning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Olingan natijalar kompleks yondashuv orqali fiskal intizomni mustahkamlash, soliq bazasini kengaytirish, iqtisodiy shaffoflikni oshirish hamda barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga erishishda muhim omil bo'lishini ko'rsatadi

Kalit so'zlar: Yashirin iqtisodiyot, fiskal instrumentlar, soliq siyosati, budjet shaffofligi, raqamlashtirish.

Abstract: This article explores the methodological foundations of legalizing the shadow economy through fiscal instruments. It analyzes the interrelation between tax policy optimization, budget transparency, the broad application of digital technologies, and the deepening of institutional reforms. The findings demonstrate that a comprehensive approach is crucial for strengthening fiscal discipline, broadening the tax base, increasing economic transparency, and ensuring sustainable socio-economic development.

Key words: shadow economy, fiscal instruments, tax policy, budget transparency, digitalization.

Аннотация: В данной статье исследуются методологические основы легализации теневой экономики посредством фискальных инструментов. Анализируется взаимосвязь оптимизации налоговой политики, обеспечения прозрачности бюджета, широкого внедрения цифровых технологий и углубления институциональных реформ. Полученные результаты показывают, что комплексный подход играет ключевую роль в укреплении фискальной дисциплины, расширении налоговой базы, повышении прозрачности экономики и обеспечении устойчивого социально-экономического развития.

Ключевые слова: теневая экономика, фискальные инструменты, налоговая политика, прозрачность бюджета, цифровизация.

KIRISH

So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida yashirin iqtisodiyot (shadow economy) masalasi eng dolzarb mavzulardan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Mazkur jarayon nafaqat rivojlanayotgan, balki rivojlangan mamlakatlarda ham iqtisodiy barqarorlik va fiskal siyosat samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Yashirin iqtisodiyotning keng tarqalishi davlat moliya tizimiga jiddiy salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi: soliq tushumlarining kamayishi, byudjet defitsitining ortishi, iqtisodiy ko'rsatkichlarning noto'g'ri aks etishi, ijtimoiy adolat tamoyillarining buzilishi va eng asosiysi, davlatning fiskal barqarorligiga putur yetishi.

O'zbekiston iqtisodiyoti ham ushbu muammoga bevosita duch kelmoqda. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakat yalpi ichki mahsulotida norasmiy sektorning salmog'i sezilarli darajada yuqori bo'lib qolmoqda. Bunga sabab sifatida soliq yukining yuqoriligi, huquqiy me'yorlarning yetarli darajada ishlamasligi, naqd pul aylanmasining kengligi, raqamlashtirish jarayonlarining sustligi va iqtisodiy ishtirokchilarning fiskal tizimga ishonchi pastligi kabi omillarni keltirish mumkin. Shu nuqtai nazardan, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va uni

rasmiy sektorga jalb qilish mamlakatda fiskal siyosatni yanada samarali tashkil etishning muhim sharti sifatida qaralmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda fiskal instrumentlar alohida o'rin tutadi. Jumladan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida naqd pul aylanmasiga qat'iy cheklovlar, elektron hisob-fakturalar tizimi va soliq ma'muriyatchiligida raqamlashtirish mexanizmlari keng joriy etilgan. Osiyo mamlakatlarida esa davlat-xususiy sheriklik asosida elektron nazorat-kassa mashinalari, fiskal chek tizimlari va QR-kod asosida to'lov tizimlari joriy etilishi samarali natijalar bermoqda. Ushbu yondashuvlar O'zbekistonda ham qo'llash mumkin bo'lgan metodologik asoslarni yaratadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, yashirin iqtisodiyotni legallashtirish faqat fiskal instrumentlarni qo'llash bilan cheklanib qolmaydi. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab etadi, ya'ni soliq siyosatining optimallashtirilishi, byudjet jarayonlarining shaffofligi, iqtisodiyotni raqamlashtirish va ijtimoiy ongni shakllantirish bilan uzviy bog'liqdir. Aynan fiskal instrumentlarning samarali ishlashi orqali yashirin iqtisodiyotning hajmini qisqartirish, soliq bazasini kengaytirish va davlat byudjeti daromadlarini barqarorlashtirish mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Keng qamrovli tahlillar yashirin iqtisodiyot hajmini soliq yukining darajasi, tartibga solish xarajatlari, huquqni muhofaza qilish sifati va iqtisodiy institutlar bilan izohlaydi. Schneider va Enste [1] turli mamlakatlarda soliqlar hamda ijtimoiy badallar oshishi, ruxsat-litsenziya yukining og'irligi va ishonchsiz institutlar norasmiylikni kuchaytirishini ko'rsatadi. Tashqi nazoratdan tashqari, ichki me'yor soliq axloqi (tax morale) ham muhim: Torgler va Schneider [3] soliq axloqi hamda boshqaruv sifati yaxshilanganda yashirin sektor qisqarishini panel baholashlar orqali isbotlaydi. Bu natijalar legallashtirishda shunchaki jazolashga tayanish yetarli emasligini, institutsional ishonch va halollik arxitekturasini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Soliq bazasini "o'z-o'zini tekshiruvchi" mexanizmlar bilan kengaytirish bo'yicha eng ishonchli dalillar qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) zanjirida uchinchi-tomon ma'lumotlari roliga taalluqlidir. Pomeranz [5] Chili bo'yicha RKT sharoitida "no taxation without information" tamoyilini isbotlab, xabardorlik va tekshiruv xatlari QQS deklaratsiyalarini sezilarli oshirishini ko'rsatadi. Kleven va hammualliflar [4] Daniyada audit eksperimentida uchinchi-tomon hisobotlari mavjud segmentlarda chetlab o'tish imkonlari keskin qisqarishini, o'z-o'zini hisobotlashda esa evazion xatar yuqoriligini ko'rsatadi. Carrillo, Pomeranz va Singhal [7] Ekvadorda aniqlangan tafovutlar xabarnomalari firmalar boshqa yo'laklarda moslashish orqali qarshi harakat qilishi mumkinligini aniqlaydi bu nazorat dizaynini kompleks qilish zarurligini anglatadi. Naritomi [6] Braziliyada iste'molchining fiskal chek talab qilishi ("consumers as tax auditors") orqali QQS zanjirini yopib, yashirin savdoni qisqartirish mexanizmini namoyon etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yashirin iqtisodiyotni fiskal instrumentlar orqali legallashtirish masalasini tahlil qilishda nazariy yondashuvlar, xalqaro tajribalar va amaliy qo'llash imkoniyatlari o'zaro bog'liq holda o'rganildi. Tahlil jarayonida turli fiskal instrumentlarning ta'sir mexanizmlari va ularning mamlakatimiz sharoitida qo'llanish istiqbollari ko'rib chiqildi.

1-jadval. Yashirin iqtisodiyotni legallashtirishda fiskal instrumentlarning asosiy yo'nalishlari.

Fiskal instrument	Amaliy mexanizm	Legallashtirishdagi ahamiyati
Soliq siyosatini optimallashtirish	Soliq stavkalarini maqbullashtirish, imtiyozlarni maqsadli joriy etish	Norasmiy sektorda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlarni rasmiy iqtisodiyotga jalb qilish imkonini beradi
Budjet intizomini kuchaytirish	Xarajatlarning shaffofligi, davlat xarajatlari ustidan jamoatchilik nazorati	Soliq to'lovchilarda davlatga bo'lgan ishonchni mustahkamlash orqali fiskal intizomni oshiradi
Raqamli fiskal texnologiyalar	Onlayn kassa mashinalari, elektron hisob-faktura, elektron ro'yxatdan o'tkazish	Naqd pul aylanmasini kamaytiradi va iqtisodiy faoliyatni to'liq hujjatlashtiradi
Xalqaro tajribadan foydalanish	OECD, Yevropa Ittifoqi va Osiyo mamlakatlari amaliyoti	Mahalliy sharoitga moslab innovatsion mexanizmlarni joriy etishga yordam beradi

Manba: muallif tomonidan tayyorlandi

Birinchi jadvaldan ko'rinib turibdiki, fiskal instrumentlar turli yo'nalishlarda ishlaydi va ular bir-birini to'ldiruvchi mexanizmlar sifatida qaralishi lozim. Soliq siyosatini optimallashtirish orqali norasmiy faoliyatni rasmiylashtirish rag'batlantiriladi, budjet intizomini kuchaytirish esa davlat va fuqarolar o'rtasidagi fiskal kontraktning mustahkamlaydi. Raqamli texnologiyalar esa nazorat va hisobdorlikni kuchaytiradi. Bu jarayonlar xalqaro tajribani inobatga olgan holda uyg'unlashtirilsa, samaradorlik yuqori bo'ladi.

2-jadval. Yashirin iqtisodiyotni legallashtirishda raqamlashtirishning asosiy mexanizmlari.

Mexanizm	Amaliy qo'llash	Kutilayotgan natija
Elektron hisob-faktura tizimi	Korxonalar o'rtasidagi barcha moliyaviy operatsiyalarni elektron shaklda qayd etish	Soliq bazasini kengaytirish va yashirin operatsiyalarni kamaytirish
Onlayn kassa mashinalari	Chakana savdo va xizmat ko'rsatish sohasida majburiy qo'llash	Naqd pul aylanmasini qisqartirish va fiskal chek madaniyatini shakllantirish
Soliq to'lovchilarni elektron ro'yxatga olish	Yuridik va jismoniy shaxslarni yagona ma'lumotlar bazasiga kiritish	Soliq intizomini kuchaytirish va soliqdan qochish imkoniyatlarini cheklash
Raqamli monitoring tizimlari	Real vaqt rejimida moliyaviy operatsiyalarni kuzatish	Davlat nazoratining samaradorligini oshirish va shaffoflikni ta'minlash

Manba: muallif tomonidan tayyorlandi

Ikkinchi jadvaldan ko'rinib turibdiki, raqamlashtirish jarayonlari yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda markaziy rol o'ynaydi. Elektron hisob-fakturalar va onlayn kassa mashinalari orqali operatsiyalarni hujjatlashtirish jarayoni kuchayadi. Elektron ro'yxatga olish esa soliq to'lovchilar bazasini to'liq shakllantiradi va tizimdagi "bo'sh joylarni" kamaytiradi. Raqamli monitoring tizimlari esa soliq organlariga tezkor va samarali nazorat imkonini beradi. Bunday kompleks yondashuv natijasida iqtisodiyotning shaffofligi ortadi, davlat byudjeti tushumlari barqaror bo'ladi va iqtisodiy boshqaruv sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tariladi.

TAKLIFLAR VA XULOSA

Yashirin iqtisodiyotni fiskal instrumentlar orqali legallashtirish bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, samaradorlikka erishish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Avvalo, soliq siyosatini maqbullashtirish orqali stavkalarni iqtisodiy sharoitga moslashtirish, imtiyozlarni faqat maqsadli sohalarda qo'llash va soliqqa tortish bazasini kengaytirish zarur. Shu bilan birga, raqamli fiskal texnologiyalarni keng joriy etish elektron hisob-faktura, onlayn nazorat-kassa mashinalari va real vaqt monitoring tizimlari moliyaviy operatsiyalarni to'liq hujjatlashtirish imkonini beradi. Buning ustiga, budjet jarayonlarida shaffoflikni oshirish, davlat xarajatlari ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda xalqaro standartlarga mos ochiq hisobot tizimini yo'lga qo'yish soliq to'lovchilarda ishonchni mustahkamlaydi. Shu jarayonni huquqiy va institutsional asoslar bilan mustahkamlash, korrupsiya xavfini kamaytirish va ilg'or xorijiy tajribalarni milliy sharoitga uyg'unlashtirish zarur. Eng muhimi, soliq to'lovchilar bilan davlat o'rtasida "fiskal kontrakt"ni shakllantirish, ya'ni ishonch va soliq madaniyatini kuchaytirish orqali norasmiy faoliyatni qisqartirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, yashirin iqtisodiyotni legallashtirish mamlakatimiz iqtisodiy rivojlanishi va fiskal barqarorligi uchun strategik ahamiyatga ega. Yuqoridagi instrumentlarning uyg'un qo'llanilishi soliqqa tortish bazasini kengaytiradi, byudjet tushumlarini barqarorlashtiradi, iqtisodiy shaffoflikni oshiradi va O'zbekistonning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga mustahkam asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- Schneider, F., & Enste, D. H. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Perspectives*, 38(1), 77–114.
- Medina, L., & Schneider, F. (2018). Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? *IMF Working Paper* 18/17.
- Torgler, B., & Schneider, F. (2007). Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis. *IZA DP No.* 2563.
- Kleven, H. J., Knudsen, M. B., Kreiner, C. T., Pedersen, S., & Saez, E. (2011). Unwilling or Unable to Cheat? Evidence from a Tax Audit Experiment in Denmark. *Econometrica*, 79(3), 651–692.
- Pomeranz, D. (2015). No Taxation Without Information: Deterrence and Self-Enforcement in the Value Added Tax. *American Economic Review*, 105(8), 2539–2569.
- Naritomi, J. (2019). Consumers as Tax Auditors. *American Economic Review*, 109(9), 3031–3072.
- Carrillo, P., Pomeranz, D., & Singhal, M. (2017). Dodging the Taxman: Firm Misreporting and Limits to Tax Enforcement. *AJE: Applied Economics*, 9(2), 144–164.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>